

EGY FŐNEMESI CSALÁD SORSFORDULÓI

Gazda Klára: *Főnemesek a múltó időben.*

A zabolai gróf Mikes nemzetség uzoni ága és rokonsági köre

■ Az utóbbi évtizedekben igen felleldült az egykori főnemesi családokkal foglalkozó irodalom. Ennek egyik oka, hogy 1990 előtt róluk – főleg közelmúltjukról – csak negatívan lehetett írni, kizsákmányolóknak, osztályelleneseknek tekintették leszármazottjaikat, s ezért minden lehetséges meghurcoltatást el kellett szenvedniük. Úgyhogy a velük foglalkozó újabb irodalom elsősorban e társadalmi osztály kommunizmus alatti megalázását, szenvedéseit igyekezett megörökíteni, a közösség elé tárni. Ez elsősorban az élő tanúk megsejaltatásával vagy az egykori szenvedők emlékirataival, visszaemlékezéseivel történt. Idővel a megközelítés tudományos jelleget kezdett ölneni, amikor a közelmúlt bemutatása mellé az egész családttörténetet feldolgozták. Ehhez egyrészt a családnál megörzött dokumentumokat használták fel, másrészt a levéltárakban őrzött és kutathatóvá tett régi állományokat. A főnemesi családok többsége magas vezető tisztségeket, méltóságokat viselt, így családttörténetük összeforr az ország történetével. Erdély múltját például a Bánffy, Bethlen és Teleki családok szerepeltetése nélkül elképzelni sem lehet.

Gazda Klára könyve valahol a két megközelítés között egyensúlyoz. Az 1939-ben Kolozsvárt született és innen visszaszolgáltató uzoni családi kastélyukba költözött Mikes Borbála grófnő és családja történetét először egy Domus-ösztöndíj keretében dolgozta fel, három tanulmányt is közölt a témában. Ezekből kerekedett ki a jelen kötet. Vázát körülbelül úgy jellemezhetnénk, hogy a grófnő családttörténeti ismeretei és személyes emlékei képezik

az alapot, s ehhez a tudományos kutatás eszközeivel a szerző kiépítette a családttörténetet. Felhasználta a már ismert genealógiai munkák mellett az utóbbi évtizedekben megjelent gazdag irodalmat is. Jó részüket az internet segítségével érte el, s ahol csak lehet, idéz is belőlük. Így fogalmazza meg célkitűzését: „Dolgozatom célja egy arisztokrata család felmenői változó életviszonyaiba, sorsproblémáiba való betekintés, a jelenleg Uzonban élő gr. Mikes Borbálával folytatott beszélgetések, a világégésben megcsonkult, és csak töredékeiben, részint levéltárakból és telekkönyvi hivatalokból rekonstruált családi levéltára, valamint a hozzáférhető nyomtatott források alapján.” Azt is bevallja, hogy az állami levéltárak és más szakintézmények dokumentumanyagának a feldolgozásával járó „izgalmas kihívást” nem tudta elfogadni. Így a grófnő kijelölte úton indul el, vagyis sorra bemutatja a nagyszülők történelmi nevű családjait.

Mikes Borbála Mikes Mihály (1901–1982) és Bánffy Eszter (1911–2004) házasságából született, egyetlen testvére az 1942-ben világot látott Mikes Imre. A nagyszülők vonalán Mikes Kelemen és Béldi Emma, illetve Bánffy Endre és Zichy Jozefina párokra találunk. Még fennebb, a dédnagyszülők szintjén belép a családttörténetbe a Horváth-Tholdy, Bethlen, Teleki és Klebelsberg grófok nemzetsége. Közöttük többen igen magas tisztségeket töltöttek be: főispánok, a főrendiház tagjai voltak. A legmagasabb kitüntetésekben részesültek, mint a császári és királyi kamarás-ság, a valóságos belső titkos tanácsosi cím (kegyelmes úri rang), a nők elnyer-

hették a csillagkeresztes hölgy címet. Még a Szent István-rend és a Lipót-rend is kijárt a család egyes tagjainak.

A családtörténet kutatását nagymértékben megkönnyítette az, hogy a mozgásképtelen Mikes Mihály fő kedvtelése a családfakutatás volt. A legkülönbözőbb leszármazást és rokonsági kapcsolatokat kimutató táblázatokat állított össze. Segítségére volt a görög katolikus lelkészcsaládból származó Pop Antal építésmérnök, aki az őstáblák és családfák megrajzolása mellett részt vállalt a családfő gondozásában is. A családnál megőrződött egy 1804-ben keletkezett, díszes bőrkötésű oklevélregestrum, melyet egy korabeli kancellista állított össze, és 128 lajstromozott iratcsomó címét s az oklevelek rövid ismertetését tartalmazza. Az egykor Uzonban őrzött családi levéltár kincseinek az emléke. Gépiratos másolata 338 oldalt tesz ki. Ez a genealógiai kimutatásokon kívül a család tagjait ért kitüntetésekről, tisztségi kinevezésekről, vagyoni ügyekről, örökösödésekről őriz meg érdekes adatokat.

A négy nagyszülő mindegyik nemzetsége külön-külön fejezetben kerül bemutatásra. A zabolai Mikeseké a leg részletesebb. A család őstörténete a homályba vész. Több Mikes helységnév is van az országban, melyek valószínűleg személyi eredetűek. Egyik sem hozható kapcsolatba a székelyföldi Mikes családdal. Róluk csak 1566-ból való az első híradás, amikor Mikes Benedek és Mihály primorok részt vesznek János királynak a Miksa császár elleni hadjárataiban. Zabolán és Papolcon élnek. Táblázatban követhetjük, hogy a továbbiakban a fejedelmek milyen adományokban részesítették a család tagjait. János király után Báthory Zsigmond és Gábor, Bethlen Gábor, II. Rákóczi György, valamint Apafi Mihály jutott nekik a már említett Zágonon és Papolcon kívül Kovásznán, Pákén, Kőrösön, Barátoson, Mártonfalván, Makván, Marosújváron, Magyarcsesztvén, Bodolán és Uzonban kisebb-nagyobb birtokot, néha kúriával, 8-10 jobbággal is. Bethlen Gábor idejében Mi-

kes Benedeknek például 5 helységben volt birtoka 94 jobbággal, Mikes Zsigmondnak pedig 3 helységben 47 jobbággal. A család tagjai eleinte a háborúkban tűntek ki vitézségükkel, 1583-ban már királybíróásra jutottak. Mikes Zsigmond Bethlen Gábor bizalmi embere, követte lett. A Rákóczi fejedelmek idején a tanácsurak közt szerepelnek, a főlovászmesteri tisztség is kijár egyiküknek. A kuruc-labanc küzdelmek korában is feltűnnek. Mikes Pál és a „levélíró” Kelemen II. Rákóczi Ferenc hívei. De aztán a család átáll a császáriak oldalára. III. Mihály 1693-ban bárói, 1696-ban pedig grófi címet kap. Főispán, majd Háromszék főkapitánya lesz. Újabb táblázat tükrözi a család tagjai által a 18. században betöltött magas tisztségeket. Ezek arányában a birtokok is egyre növekednek. A 18. században 14 megye 58 helységében volt tulajdonuk, emellett még Oláhországban és a felvidéki Zsolnai kerületben. A család a század közepén két főágra szakad, Mikes Ferenc megalapítja az uzoni, Mikes István pedig a zabolai ágat. Az uzoni ág birtokközpontjai az Alsófehér vármegyei Magyarcsesztvén és a Kolozs megyei Szászfenesen alakultak ki. A család a 19. század közepén az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején is szerephez jutott. Mikes János lett a kolozsvári nemzetőrség parancsnoka, Kelemen pedig Szeben ostrománál hősi halált halt.

A losonczi Bánffy családról már nagyon sokat írtak, két és fél oldalon legfeljebb egy általános bemutatásra kerülhet sor. Ők „a hét vezérrel jöttek be” – tartja a hagyomány. Árpád fejedelem unokájának, Tomajnak a nemzetségéből származnak. Az 1200-as évektől kikerül közülük nádor, erdélyi vajda, szlavóniai bán. A királyok bárói, legfőbb bizalmasai közé tartoztak. Rendre Erdélyben is számos birtokot szereztek, ilyen volt Kozárvár, Sebesvár, Marosvécs és Gyalu. A fejedelemség idején a fejedelmi tanács több tagja, számos főispán került ki közülük. Bánffy Dénes Apafi fejedelem sógora lett, bécsi követ. Aztán a főurak összefogtak ellene, az

országgyűlés halálra ítélte, gyorsan ki is végezték. A fia Erdély gubernátori tisztségére emelkedett. A Habsburg-fennhatóság idején is több megyében viseltek főispánságot, megkapták a kamarási címet, s a legmagasabb kitüntetések. A kiegyezés után a képviselőház egyik alelnöke (Bánffy Béla) és az egyik miniszterelnök (Bánffy Dezső) is közülük került ki. A családnak volt több fővonala s azokon belül ágazata. Mikes Borbála nagyapja a beresztelki ágazatból származott.

Az uzoni Béli család eredetéről több legenda is szól, de ténylegesen a 15. század közepén Uzonban tűnnek fel, s rövidesen Bodolán, Nyéнен és Márkoson is van birtokuk. A fejedelemség idején számos hadjáratban tüntettek ki magukat. Így hivatali méltóságokhoz is jutottak. Királybíró, főkapitány, főispán, fejedelmi követ került ki közülük. S ennek megfelelően birtokaik is szépen gyarapodtak. Báthory Zsigmondtól külön nemességet kapnak. Bethlen Gábor idejében válnak vezető családdá. Béli Kelemennek 1614-ben 17 helységben 82 jobbágya volt. S ez a szám egyre növekedett. Béli Pál I. Apafi Mihály főemberének számított, de ellensége, Teleki Mihály bevádolta, úgyhogy a török portára kellett menekülnie. A családnak van az ősi grófi ága és két nemesi ága. A grófi rangot 1770-ben Mária Teréziától kapták. Ez az ág buzgó katolikusságával tűnt ki. Legismertebb tagja talán Béli Ákos Kolozs megyei és kolozsvári főispán, Borbála grófnő dédnagyapja volt. Ők a család mezőméhesi ágához tartoztak.

A zichi és vásonkeői Zichy családot nem sorolták a régi erdélyi arisztokráciához. Múltjukat a Zala megyei Zay helységnevből eredeztetik, ott 1260-ban említik őket. Aztán számos családtag a királyok hadjárataiban tűnik fel. Hűségükért adományokat kapnak. A család rendre több vonalra, ágazatra szakad. István nevű ősük 1655-ben bárói, 1676-ban utódaival együtt grófi rangot kapott. A 18. század végén uradalmaik voltak a következő helységeken: Palota, Nagyvázsony (Veszprém vármegye),

Adony (Fejér), Lébényszentmiklós (Moson), Divény (Nógrád), Komárom, Óbuda. A családból több tudós, művész, 1848-as szabadságharcos és miniszter is kikerült. A Zichy dédapa a család oroszvári főágazata vázsonyi ágából való.

Igen tanulságos az arisztokrácia házassági kapcsolatait tárgyaló fejezet. Ennek lényegét a grófnő így foglalja össze: „Tulajdonképpen mindenki mindenkinek rokona volt, mert a családi kapcsolatok úgy alakultak, egy társaságba jártak, egy bálba jártak mindenütt és egymást ismerték meg, és egymással házasodtak össze. És a szülőknél így is volt a céljuk, hogy a birtokok egyben maradjanak, tehát mindenki úgy rendezte a társadalmi összejöveteleket, hogy a fiatalok egymást ismerjék meg, s egymással folytassák az életet és kössenek házasságot.” Erre a Mikes család felmenői közt bőven akad példa. Tulajdonképpen az ősök közt szinte valamennyi főúri család neve előfordul. A rang fokozatát alig vették figyelembe, még herceg is akad sorukban, ellenben rangon aluli házasságra nincs példa. A szerző azután számba veszi, hogy a különböző főúri családokkal hány-szer kerültek házassági viszonyba a nagy- és dédszülők családjai. A családok elkülönült ágai is gyakran keresztbe házasodtak, s az első unokatestvérek frigye sem volt ritka.

A birtokokkal, örökléssel és gazdálkodással külön fejezet foglalkozik. Birtok leggyakrabban örökségként jutott valakinek, aztán a feleség jogán, továbbá adományként (királytól, fejedelemtől), vásárlás vagy csere eredményeként. Itt megismerhetjük Magyarcseszte, Szászfenes, Offenbánya, Aranyosbánya, Kutsuláta birtoktesteinek a rövid történetét. A birtokok múlt századfordulós helyzetéről olvashatunk érdekes adatokat. Erdélyben a maguk 44 132 hold területükkel sorrendben az ötödik helyet foglalták el a nagybirtokok közt. Akkoriban öt Mikes férfi osztozott ezen, köztük Kelemen, a Borbála grófnő nagyapja. Az ő felmenői Magyarcsesztvét tekintették uradalmi szék-

helynek, ahol két kastélyuk is volt, összesen 17 építmény. Az 1946-ban elvett birtokot 1998-ban részben visszaszolgáltatták, rajta csak romokat találtak. Uzonban legalább a kastély elég épen megmaradt. A család zabolai ága 1763-ban üveggyártó manufaktúrát létesített Bükszádon, ahol borvizespalackokat gyártottak. Ugyancsak ők a múlt századfordulón mintagazdaságot vezettek.

A Bánffy család birtokviszonyaiba érdekes betekinteni, bár a Mikes család a nagypapa révén nem részesülhetett a javakból. A Bánffyak 17 tulajdonosa 9 megyében 129 990 holdat birtokolt 1911-ben. Közülük a bonchidai Bánffy György gróf volt a leggazdagabb: 4 megye 34 helységében 69 401 holdnyi tulajdona volt. Őt a választói Bánffy Albert báró követte 19 380 holddal, néhány családtag csak pár száz holdat mondhatott magáénak. A bárónő nagypapjának, a beresztelki ágból származó Bánffy Endrének 9 helységben volt birtoka, főleg Szilágy megyében, de nem tudott jól gazdálkodni. Viszont 9 gyermekkel szaporította a családot. Érdekességként olvashatunk a Kelemen- és Görgényi-havasok közt elhelyezkedő 38 873 holdnyi Bánffy-erdők közös hasznosításáról. Ezeket 1882-ben vették egységes kezelés alá Gödemesterházi Uradalom elnevezéssel, a maroshévízi Bánffy-fürdő is ide tartozott. Részvénytársaságként működtek külön Szolgálati Szabályzattal, szakembereket alkalmaztak. Az erdős területek kitermelésének a jövedelmét elosztották. A román agrárreform a terület egyharmadát kisajátította, de még így is 1944-ig jó hasznot hajtott a vállalat. Aztán a román állam rátette a kezét. A leszármazottak a rendszerváltás után pert indítottak a visszaszerzésért, de keresetüket 2013-ban végleg elutasították.

A Zichy és Klebelsberg családok vagyona kapcsán a hitbizományi uradalmakról olvashatunk, ezeket mindig a legidősebb fiú örökölte, de el nem adhatta. Ilyen volt a Zichy család balassagyarmati és divényi uradalma. A családnak Erdélyben csak Székelyföldváron volt szerény birtoka és Kolozsvárt

egy főtéri palotája (Filstich–Keményház). Bánffyné Zichy Jozefina örökségként kapta meg az anyai, Klebelsberg családtól Aranyosgerendet kastélyával együtt. Egymaga vezette éjjel-nappali munkával. 1947-ben bekövetkezett halálakor három akkoriban Erdélyben élő gyermekére hagyta. Bánffy István, József és Borbála a rendszerváltás után visszaszerezte, István 100 évre bérbe is adta. De ebből per keletkezett, aminek nyomán a birtokot és a kastélyt elvesztették. Ma parlagon állnak.

A *Sorsfordulók* című fejezet közel hoz napjainkhoz. Megállapítja, hogy e nagy családok vagyonukat nem csak saját nemzetségük hasznára, gyarapodására fordították. Támogatták a művelődést, különösen a művészeteket, az oktatást. Alapítványokat, egyesületeket hoztak létre közcélok támogatására, az egyházak fenntartásából, világi vezetéseiből is részt vállaltak. 1848-ban és a következő évtizedekben a nálunk nagyrészt hiányzó polgárság szerepét is sokszor felvállalták. A dualizmus idején szinte végig a kezükben maradt a politikai vezetés. A 20. század azonban három nagy sorsfordulóval tette próbára e réteg életképességét. S ezekről már Borbála grófnő részben személyes élményei, részben a megelőző generációtól hallottak alapján sokkal többet tud. Az első nagy csapás a trianoni döntést követő 1921-es földreform volt. Ekkor birtokaik jelentős részét elveszítették, a megmaradt területek jövedelme már alig volt elegendő a kastélyok és udvartartás fedezésére, állami tisztségekre sem számíhattak. Legfeljebb a kisebbségi politikában hárult rájuk vezető beosztás. A második világháborút követő kommunista rendszer aztán nemcsak kisemmizte őket vagyonukból, hanem mindent elkövetett megalázásukért. Ennek a csúcsa az 1949. márciusi kitelepítés és kényszerlakhelyre (D. O.) kötelezés volt. A harmadik sorsfordulót 1989 hozta el, a kommunizmus bukásával. Aztán megszülettek a visszaszolgáltatási és kárpótlási törvények, amelyek egy máig sem lezárt küzdelemre készítették az egykori birtokos családó-

kat. Itt említi a szerző az erdélyi történelmi családokat összefogó Castellum Alapítványt, de erre vonatkozó adatai hiányosak és tévesek – még ha egy Facebook-címre is hivatkozik.

Mielőtt Mikes Borbála saját emlékeiről olvashatnánk, még az „oral history” hatóköréről, a 80 esztendőről tesz említést a szerző. Az első világháború idejéről csak a hadba vonultak és magasabb tiszti rangot elért rokonok nevei bukkannak elő, s az, hogy a katonák feldúlták a kastélyt: egy bútor sem maradt benne. (Vajon nem az 1916-os román betöréskor történt ez?) Az otthonmaradt feleségek, mint a Béli nagymama aztán kénytelenek voltak kezükbe venni a gazdaság vezetését, s kitűnően helytálltak. A két világháború közt a család már nem annyira a földből élt, mint inkább a Gödemesterházi Bánffy-uradalom fűrészsüzemének a jövedelméből. A család számos tagja ott dolgozott. Ebből tudták aztán fedezni a fiatalok külföldi taníttatását. Az 1940-es években a család több tagja részt vett a világháborúban, magasabb tiszti rangot értek el, így a háború végén nem mertek visszatérni. Az itthon maradottak nagy megpróbáltatása lett a „menekülés”. 1944 őszén nyilvánvalóvá vált, hogy a háború elvesztését követően Erdélyt elfoglalják az orosz és román csapatok. A birtokosréteg a túlélés egyetlen lehetőségét a menekülésben látta: „ki lóháton, ki szekérral, ki talicskával, kerékpárral, vagy akár gyalog indult útnak” csak a legszükségesebbet vive magával. Borbálának Somogybogáton húzódtak meg a gróf Bolza családnál. Hazatéréskor aztán kifosztva találták a kastélyt, vagyonukat a CASBI (az 1945 februárjában létrehozott, az „ellenséges” javakat kezelő intézmény) lefoglalta, csak nehezen tudtak hozzájutni a birtokosoknak a törvény szerint még meghagyható 50 ha földhöz. Az 1949-es kitelepítést már személyes emlékei alapján idézi fel a grófnő. Volt a családból, akit Marosvásárhelyre, másokat a Duna-deltába, őket Kolozsvárra telepítették. A legtöbben pincelakást kaptak. Ők a várostól 4 km-re egy Szamos-par-

ti házban húzhatták meg magukat. A két testvér nevelőszülőkhöz került, hogy onnan iskolába járhassanak. Talán ennek köszönhették, hogy leérett-ségizhettek. A mozgásképtelen édesapa mellett az édesanya munkára kényszerült. De a D. O-sok csak a leg-
alacsonyabb munkát végezheték. Így Mikesné Jósika báróval együtt egy rak-tárban élelmiszer-fadobozokat bontott szét lécekre. 1949-ben, majd az 1956-ot követő perekben is több arisztokrata vád alá került. Béli Ferencet azért ítél-ték 2 évre, mert arany cigarettatárcáját próbálta eladni. S a kitelepítettek még-is összetartottak. A kötelező rendőrségi jelentkezésekkor találkoztak egymás-sal. Aztán együtt jártak a Szamos-part-ra a nyári hónapokban. De ezután már egyre kevésbé érvényesült a párválasz-tásnál az endogámia.

A Mikes család jövőjének alakítását most a Borbála öccsének, Imrénének a fia, Mikes Zsigmond vette kezébe. Visszakapták az uzoni kastélyt és udvárát. Ő pedig otthagya németországi áll-lását, s 2005-ben hazatelepedett, s már itt alapított családot, két gyermeke is született. Nagy gonddal renováltatja a kastélyt, kastélyszállóvá szeretné alakít-tani. A sorstársakkal együtt létrehozta a Háromszéki Kastély- és Kúria-Egyesületet, melynek elnökéül választották. A szerzőhöz intézett levelében vallja, hogy ősei szellemében kíván élni, célja az abszolút értékek szolgálata és a „jó cselekvés”. A nemesség tagjai akkor voltak kimagaslóak, ha „mertek nagyobbban gondolkodni”.

A könyv függeléke a kolozsvári óvá-ri Mikes-palota 2020-ra elkészült felújít-ásáról, valóságos újjászületéséről szól.

Az elbeszélő részt az igen gazdag, több mint száz szerző többször annyi művét és internetes címet felsoroló *Szakirodalom és források* jegyzék zárja. Itt megtalálható jóformán minden általános genealógiai kézikönyv és a leg-újabb szakirodalom is.

A könyv felét a mellékletek teszik ki, s ezek négy csoportra oszlanak. Az első *Leszármazási táblák*at tartalmaz több mint 40 oldalon. A nagyszülők

szintjén előforduló négy család adatait tartalmazza táblázatba illesztve és nemzedékekre osztva. Először a család közös őseit sorolja fel, majd jön az ükszüők, dédszüők, nagyszüők, szüők adatsora, saját (a Borbála grófnőé) nemzedéke és végül az unokák generációja. Rengeteg név és életrajzi adat. Alaposabb összevetés egyértelművé teszi, hogy a szerző itt Gudenus János József híres ötkötetes munkájának a megfelelő családokra vonatkozó adatait csoportosította át nemzedékekre. Jelzi is, hogy a Gudenus-féle betűjeleket és számokat alkalmazza. A Gudenus-genealógia az 1990-es években jelent meg. Azóta történt jó néhány változás e családok életében, főleg haláleset. A Mikes családnál megtalálhatók a kiegészítések 2014-ig. De a Bánffy és Béli családok esetében megáll az idő a múlt századnál. A Házsongárdi temető és a kolozsvári *Szabadság* című napilap gyászjelentés rovata is tanúsítja, hogy bizony történtek azóta is változások, talán még új születéseket is be lehetne venni.

Az *Őstáblák és ősjegyzékek* címet viselő mellékleteket Mikes Borbála és édesapja, valamint Pop Antal állította össze. Van itt táblázat és felsorolás, kézírathasonmás. A könyv használhatósága szempontjából legfontosabb Borbála grófnő saját összeállítású őstáblája, mely ötödízigen sorolja fel őseit. A szépszüők szintjén már 32-en szerepelnek. Így sokkal áttekinthetőbb a leszármazás, mint az előző melléklet fejezetben. A *Gazdálkodás* című melléklet az egykori birtokviszonyokba és a birtokok vezetési módjába nyújt betekintést az eddig is bemutatott négy család szintjén. A kisajátítással és a visszaszolgáltatásért folytatott harccal kapcsolatos néhány dokumentum is korjellemező.

A 149 tételes képgyűjtemény önmagában is értéket képvisel, és tükrözi a család hányatott történetét. Fejezetekre osztva csoportosították a képeket. A *Státusszimbólumok*nál egy szépen megrajzolt családfa és a tárgyalt családok többé-kevésbé művészi kivitelezésű címerei láthatók. Aztán jönnek a *Kastélyok*. A magyarcsesztvei klasszicista épület és kápolnája, mikor még ép volt (ma csak pusztá falai található ott). Aztán az aranyosgerendi kastély még ép korában. A most helyreállított uzoni kastélynak van jövője. Hasonlóképpen jó állapotban van az egykor a családhoz tartozó két kolozsvári palota is. Négy kép a régi díszöltözeteket szemlélteti. Az ősök bemutatása az ükszüők nemzedékével kezdődik s a szüőkkel zárul. A saját nemzedék képei Mikes Borbála és testvére életét tükröző felvételekből válogat. A főnemesi életmód ábrázolását a születéstől a halálig terjedő pillanatok szerint csoportosították. Vannak még a gazdasági életéről, vadászatról, lovaglásról, művészkedésről készített felvételek. Csak néhány kép viseli a *Pusztuló értékek* címet. Lerombolt kastélyok, megalázott, ládákat bontó arisztokraták és a romokon újra induló élet, a kiteljesedő család képei zárják a sorozatot. Román és angol nyelvű ismertetés teszi teljessé a könyvet.

A Mikes-címeres színes csempekép borítóján hordozó ízléses kivitelezésű kötet újabb adalék az erdélyi arisztokrácia történetéhez. Rengeteg adatot, dokumentumot tartalmaz. Talán túl sokra is vállalkozik a szerző. Önmagában Mikes Borbála és közvetlen felmenőinek története is kitett volna egy tartalmas könyvet. Ami a 20. század második felében történt a családdal, az egyedi és korjellemező. Egy ország, egy világ szégyene, hogy megtörténhetett.

Gaal György